

Darwin: hans Liv og hans Lære

Uddrag: »Darwins Trostab«

(»Darwins Liv,« s. 38–45)

J. P. Jacobsen og Vilhelm Møller

Gyldendal, København, 1893

Darwin tror ikke, at den religiøse Følelse nogetsteds har været stærkt udviklet hos ham. Dog var den ikke sjælden og kunde blive levende: han siger selv, at der var Tider, da der kom Liv i den. »Den Sindstilstand,« siger han, »som storartede Scener vakte hos mig, og som var meget inderlig forbunden med en Tro paa Gud, afveg ikke væsentlig fra dét, der nu om Stunder kaldes Følelsen for det Ophøjede«; og han sammenstiller Sindstilstanden med »de mægtige, i Aarsag ubestemte, men lignende Stemninger, som Musik vækker«. Med andre Ord, hans religiøse Forestillinger var associerede med, de bares oppe af en særegen Art »Lyrik«, der var i ham: af hans Begejstring, hans Evne til at betages, gribes, glide studsende, beundrende hen i Hengivelse.¹

»Nu derimod« — tilføjer han saa, og dette »nu« turde referere sig allerede til den sidste Del af Rejsetiden — »nu derimod vilde selv de mest storartede Scener ikke lade den Slags Overbevisninger og Stemninger opstaa i min Sjæl«. Nej, ti »storartede Scener« eksisterede overhovedet ikke længer for ham; han fornam dem ikke længer som storartede. En eneste Gang endnu (i Maj 1838) synes han under en Kirkekoncert, at et Kor »fik virkelig Murene til at ryste«; ellers vil man i alle hans Breve fra efter Rejsen ikke finde bevaret noget helt ud »ophøjet« Indtryk, kun idylliske. En vis Drivkraft i ham var som sagt bleven slappet. Før havde den, under et mægtigt Pres, drevet hans Stemning som en regnbueglitrende Springvandsstraale højt, højt op i Æterens Blaa: og paa de øverste Perler havde sitret i Solen et gyldent Glimtende, — en Stjerne, — Stjærnen, som ledte vise Mænd til Østerland. Nu mægtede denne Drivkraft, naar den anspændtes, kun at sende Stemningen lavt til

¹Se G. Brandes, *Naturalismen i England*, s. 60 ff.

Vejrs, og hvad der havde syntes en himmelsk Stjerne saas nu som et Guldæble, skabt af Mennesketanker!

Men dét, Mennesker har skabt, ræsonnerer Menneskene over. — »Om Bord paa *Beagle* havde jeg været helt ortodoks . . . og citeret Biblen som uigendrivelig Autoritet i moralske Spørgsmaal . . . Men paa denne Tid, det vil sige 1836–39, var jeg efterhaanden kommen til at indse, at der ikke var mere Grund til at tro det gamle Testamente end Hinduernes hellige Skrifter . . . Ved fortsat Eftertanke tvang Omstændighederne mig lidt efter lidt til ikke mer at tro paa Kristendommen som en guddommelig Aabenbaring.«

I hans Bevidsthed udpønsedes mulige Bevismidler for Bibelens Sandhed; men saa snart Kristendommen ikke mere stod uigendrivelig fast, formaaede disse kunstige Hjælpemidler ikke at holde ved Overbevisningen. »Ikke-Troen sneg sig saare langsomt ind«, skriver han, »og var tilsidst fuldstændig. Det kom ikke over mig med Stormvejrs Hurtighed eller med noget særligt Voldsomt.«

Hermed fjærnedes tillige en Opfattelse, som — ikke nødvendigt, men vanemæssigt — var og er forbunden med den gængse kristne Gudstro. Det er Opfattelsen af Gud som direkte Frembringer af alle det organiske Livs Former. I et Brev fra en noget senere Tid (1859) skriver Darwin med Føje, at ligesom Forestillingen om, at Torden og Lyn er Følger af sekundære Aarsager, har mange beklaget at skulle opgive, saaledes beklager mange nu at skulle opgive Forestillingen om Gud som den umiddelbare Ophav til de organiske Former. For de kosmiske Fænomener og for det anorganiskes Fænomener havde Flertallet af det 19de Aarhundredes Kristne dog ophørt at tro, at Gud var den umiddelbare Aarsag; men med Hensyn til det organiske Livs Fænomener troede og tror de, at Gud er det. Den gængse kristne Gudstro var og er vanemæssigt forbunden med Tro paa den organiske Naturs guddommelige »Planmæssighed«: og med den kan ingen gennemført Evolutionshypotese forliges. Først altsaa da Darwin var kommen bort — til Stadighed ikke just fra Troen paa en Gud, men for bestandig fra det gængse Gudsbegreb — først da var det muligt for ham at tænke sig Arterne dannede ved den gennem Tilværelseskampen realiserede Udvælgelse af tilfældige Variationer. Ti saavel med Ordene »Tilværelseskamp« og »Kvalitetsvalg« (naturlig Udvælgelse) som med Ordet »tilfældig« skydes en lang naturlig Aarsagsrække ind mellem Fænomenerne og Gud, — med Ordet »Tilfælde« jo endog en saa lang, at Menneskeøjjet ikke mægter at forfølge mer end dens alleryderste Led. . .

Maaske ét Forhold endnu bør drages frem til Forklaring af »Darwinismens« Tilblivelse. — Der er ikke i Darwins Breve og Optegnelser nogen ligefrem Tilken-

degivelse om, af hvad Stemning hans rationalistiske Kritik blev født. Men saa ofte han tvivlede om en Guds Tilværelse (og længer end til Tvivl gik han aldrig, end ikke naar han gik yderligst!) — bestandig støttede han sig til denne, og kun til denne Indvending: »der er saa megen Lidelse i Verden!« Dét maa have været det oprindeligste og dybeste Vantros-Motiv i hans Bevidsthed.

Hans Medfølelse med alt lidende gav ligeledes til dette Vaaben i Kampen med Forsynstanken. Hans Sygelighed og hans til Tider arrige Lede ved Forholdenes Uretfærdighed skærpede Vaabnet. Det maa, selvfølgelig, have virket bedst paa Tider, hvor han »saa sort« paa Livet, da han var i en Stemning, saa Lidelsen her i Verden syntes ham det overvejende, Glæden det forsvindende. Imidlertid — dersom denne Stemning havde sat sig fast, hvis han altsaa var bleven »Pessimist«, saa kunde han umuligt have tilegnet sig og skabt den ledende Idé, han fik ved Læsningen af Malthus' Bog. Ti for at én skal tilegne sig og skabe ledende Ideer af dét, han læser eller møder paa sin Vej, er det jo ikke nok, at Forskertrangen er stærk hos ham: der maa tillige, mellem det han sidder med og det han optager, være hin hemmelighedsfulde Paarøenhed, som Kemien med Hensyn til Stofferne kalder »kemisk Slægtskab«. Og den Idé, han fik, var en lykkelig, en gjort optimistisk Idé.

Han havde omgaaedes meget med Opdrættere og hørt om deres Gerning: nu opfattede han, kortelig sagt, Tilværelseskampen som den vældige og stilfærdige »Opdrætter« af det organiske Livs Former! Men allerede Forestillingen »Opdrætning« har ligesom festlig Glans omkring sig. Den minder, det er sandt, om Slid og glippede Haab og fejlslagne Forsøg og mange Slags Ofre; men langt, langt stærkere lyser den dog ud over Jagttagelsens og Eksperimentets Glæde og peger mod det lykkeligt naaede Maal: at der dannes en ny Varietet, nyttig og tilfredsstillende for den, som dannede den! I Virkeligheden: bag det Darwinske Begreb »Kvalitetsvalg« (naturlig Udvalgelse, naturlig Opdrætning) dæmrer en Anelse om Noget eller Nogen — »Naturen«, »Gud«, et Ufatteligt og Navnløst! — der glæder sig over, at Livets Former ændres og fuldkommengøres til at passe efter de skiftende Forhold. Der er forbundet med hint Begreb en Tilfredshed over et uendeligt og universelt Nytte-Fremskridt. . . Og nu for Individernes Vedkommende, for hver enkelt i det Livets Mylder, som gennemgaar Tilværelseskampens Opdrætter-Proces? Ja, ogsaa for Individerne — eller for det langt overvejende Flertal af dem — forudsætter Darwins »Opdrætnings«-Idé et Overskud af Lykke. Ti den Opdrætten maatte hurtigt tage Ende, hvor de opdrættede var mere syge end sunde, havde mere Lede for end Lyst til Næring, var mere uvillige end villige til at forplante sig osv. osv.

Man har da ogsaa set, at just i det Halvaar, da hans Hovedteori blev til, befandt Darwin selv sig i en ligesom dyb og sikker Glæde. Og det er let at gætte sig til Grunden dertil. I Oktober 1838 var det, at han læste Malthus' Bog, — — den 29. Januar 1839 holdtes hans Bryllup med sin Kusine, den udmærkede Datter af den udmærkede Josiah Wedgwood, Emma Wedgwood! Saa vidt har da Gud Amor haft en Finger med i »Arternes Oprindelse«. Uden Darwins lykkelige Kærlighed vilde »Darwins Teori« ikke være bleven til.